

В. І. Русілка*Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П. М. Маішэрава, Віцебск, Беларусь***КНИГА, ЯКУЮ ХОЧАЦА ЧЫТАЦЬ І ПЕРАЧЫТВАЦЬ¹**

Ёсць асобы, ролю якіх у развіцці айчыннай, ды і сусветнай, літаратуры нельга пераацаніць. Да іх творчасці, як да жыватворнай крыніцы, пастаянна звяртаюцца і навукоўцы, і крытыкі, і чытачы. І ёсць добрыя, нават узнагароджаныя высокімі званнямі пісьменнікі, пра якіх літаратуразнаўцы напішуць адно-два манаграфічныя даследаванні (часцей тыя, хто збіраецца абараняць кандыдацкую дысертацыю) і страчваюць сваю ўвагу да іх. А навошта, калі ўсё ясна, калі спрэчак ніякіх, калі творчая індывідуальнасць па-за дынамікай літаратурнага працэсу і кнігі не цікавяць больш чытача (хіба пад прынукай школьнага настаўніка літаратуры?). Не буду называць прозвішчаў, каб нікога не пакрыўдзіць, але ж дасведчаны чытач і сам ведае, пра каго мы ахвотна пішам (як пра У. Караткевіча, В. Быкава, А. Разанава, да прыкладу), а пра каго ветліва маўчым.

Максім Танк яўна адносіцца да тых, чья дзейная прысутнасць у сучаснай літаратуры неаспрэчная. Ён сцвердзіў у беларускай паэзіі магутную і найбольш перспектыўную сёння стыльваю плынь, арыентаваную на агульнакультурную гуманістычную спадчыну, – інтэлектуальна-заглыбленае, асацыятыўна-ўмоўнае асэнсаванне жыцця ва ўсёй шматстайнасці яго праяў. Калі яшчэ гадоў дваццаць таму можна было пералічваць імёны наступнікаў (А. Вярцінскі, П. Макаль, А. Разанаў), то зараз большая частка паэзіі, асабліва маладой, развіваецца ў рэчышчы танкаўскай традыцыі (хоць можа, і не ўсведамляючы гэтага), падключаючыся да яе найперш праз верлібр і ўласціваю яму ўмоўную, сканцэнтраваную да знака вобразнасць, якая абуджае інтэлект чытача. Глобальныя культурныя працэсы, суцэльная і безальтэрнатыўная камп'ютарызацыя вымагаюць менавіта такой паэзіі.

Вядома, Максім Танк – гэта найперш верлібр, які, зазначым, быў уласцівы паэту яшчэ ў пачатку трыццатых гадоў мінулага стагоддзя. Аднак паэт абсалютна натуральна пачуваў сябе і ў класічным меладычным вершы, і ў “цвёрдай” форме санета, пасмейваючыся, праўда, з гэтай цвёрдасці (“Антысанет”), і ў паэтычным пераасэнсаванні фальклорных сюжэтаў, прыказак і прымавак. У вобліку паэта захапляе і ўражвае маштабнасць і суладдзе духоўнага свету, у якім на роўных дэталі і высокая ідэя (“бусянка побач з Богам”), цесная зрошчанаць умоўна-абстрактнага і канкрэтна-рэчыўнага планаў, касмічнасць і адначасова заземленаць думкі. І яшчэ вельмі імпануе мяккі, дасціпны і інтэлігентны гумар і самаіронія, якой падсвечаны ці не кожны твор паэта. Шматграннасць творчай індывідуальнасці Максіма Танка і падпітвае, сілкуе нязменную ўвагу да яго паэтычных набыткаў: пра паэта напісаны сотні артыкулаў і ажно чатырнаццаць (!) манаграфій самых аўтарытэтных ў беларускім літаратуразнаўстве аўтараў: В. Рагойшы, М. Арочки, Дз. Бугаёва, У. Калесніка, А. Вераб'я і інш. Актуальнасць і сучаснасць танкаўскай паэзіі пацвярджаецца тым, што толькі за апошнія дзесяць гадоў пра яго выйшлі дзве змястоўныя, цікавыя і абсалютна не падобныя адна да адной кнігі С. Калядкі і Л. Дранько-Майсюка.

Асобнае месца ў пераліку даследаванняў творчасці Максіма Танка займаюць кнігі Міколы Мікуліча: “Максім Танк і сучасная беларуская лірыка” (1994), “Максім Танк: на скразняках стагоддзя” (1999), “Паэзія рэчаіснасці: у свеце Максіма Танка” (2001), “Максім Танк: талент, заручаны з небам” (2012). У кожнай з папярэдне выдадзеных кніг М. Мікулічу ўдавалася пазбегнуць паўтарэнняў, знаходзячы новы ракурс даследаванняў: у большай ступені звяртаючыся ці да тэк-

¹ Мікуліч, М. У. Максім Танк. Асоба, паэзія, лёс / М. Мікуліч; навук. рэд.: У. В. Гніламедаў. – Мінск: Беларус. навука, 2023. – 499 с. У далейшым спасылкі на гэтае выданне з указаннем у дужках старонак.

стуальнага аналізу твораў, ці да вызначэння адметнасцей стылю паэта, ці да яго стылеўтваральнага ўплыву на творчасць сучасных беларускіх паэтаў. Як бачым, новая кніга М. Мікуліча – гэта яго пятае манаграфічнае даследаванне пра Максіма Танка, таму, ніколькі не сумняваючыся ў выключнай дасведчанасці і прафесіяналізме аўтара, адразу ж задаеш сабе пытанне: што новага можна было знайсці, што новага можна было сказаць? Уважлівае чытанне цікавай і змястоўнай кнігі пераконвае: вельмі многа новага і нават нечаканага. Але аб усім па парадку.

У першай з трох асноўных частак даследавання, названай удалай і дарэчнай цытатай з Максіма Танка “Растуць шляхі і крылы...”, М. Мікуліч з уласцівай яму глыбінёй і навуковай значнасцю аналізу прасочвае дынаміку станаўлення творчай асобы Максіма Танка, яго мастацкі вопыт на працягу розных жыццёвых этапаў у багатым кантэксце літаратурнага працэсу, уплыў паэта на развіццё нацыянальнага прыгожага пісьменства. Значнасць прадмета вызначае і аб’ём гэтай галоўнай часткі, якая дзеліцца на 12 раздзелаў, што ў храналагічнай паслядоўнасці прадстаўляюць чытачу асаблівасці фарміравання індывідуальнага стылю мастака. З першых старонак кнігі, нават яшчэ з уступу, уражваюць трапнасць, глыбіня і афарыстычнасць фармулёвак, якія тут жа хочацца цытаваць: творчасць М. Танка “вызначаецца арганічным спалучэннем маштабнасці гістарычнага мыслення, шырыні духоўна-сацыяльных абсягаў і пластыкі прадметнага аналізу, прыватнай канкрэтыкі з’яў і рэчаў... Індывідуальны стыль М. Танка сінтэзуе ў сабе адзнакі выразнага сілагічнага роздуму, аўталагічнага пісьма і яркіх умоўна-асацыятыўных карцін і малюнкаў, формаў унутрана сабранага, традыцыйнага верша і дольніка, верлібра, якія абумоўлены напружанымі пошукамі мастака ў галіне паэтычнай версіфікацыі. Яго развіццё забяспечвалі актыўны рух і абнаўленне паэтыкі, асаблівасці сімволіка-алегарычнага дыскурсу, лірыка-рамантычнай экспрэсіўнасці, насычанага рытміка-інтанацыйнага гучання верша” (с. 10).

Аднак жа высокі навуковы ўзровень даследавання ў манаграфіях М. Мікуліча не навіна, а звычайная з’ява. Што для мяне было новым, дык гэта яўная асабістая прысутнасць аўтара, лірызм у спалучэнні з акадэмізмам, уласцівы новай кнізе ўвогуле, непрыхаваная шчырая любоў да паэта, якая адчуваецца і тады, калі даследчык гаворыць пра М. Танка як пра цудоўнага чалавека, і ў падрабязным далікатным тэкстуальным аналізе твораў. Літаратуразнаўцы прывыклі лоўка разрываць верш на цытаты, выбіраючы сабе зручнае і не думваючы пра тое, што парушаюць мастацкую цэласнасць твора, што вобраз сам па сабе не існуе. У дачыненні да вершаў М. Танка гэта асабліва важна. М. Мікуліч не баіцца цытаваць творы цалкам, і гэта павышае пераканальнасць аналізу, павялічваючы разам з тым аб’ём кнігі (так, гаворка пра вядомы, класічны верш “Песня кулікоў” займае тры старонкі, хоць якраз гэты тэкст, у адрозненне ад іншых, не такіх вялікіх, падаецца ўсё ж з невялікімі скарачэннямі).

А ў дачыненні да хрэстаматыйнага “Ave, Maria” што ўжо новага можна было сказаць? Вопыт М. Мікуліча пераконвае: можна, калі прааналізаваць гэты верш у параўнанні з пазнейшым “Фудзіяма”. Ад такіх унутраных паралеляў даследаванне індывідуальнага стылю М. Танка толькі выйграе, а іх у кнізе нямала.

Разам з тым у асобных выпадках цытаванне выглядае празмерным. Так, справядліва адзначаючы “голую адналінейнасць” і “ружова-рамантычную апісальнасць” (с. 125) у вершы М. Танка “Мінула дзесяць год”, даследчык мог бы і не прыводзіць твор цалкам (32 радкі слабага тэксту ўсё ж, і так паверылі б).

Акрамя арыгінальнага тэкстуальнага аналізу вершаў, дасведчанага чытача зацікавіць і той факт, што эвалюцыя пісьменніка (трыццатыя гады мінулага стагоддзя, да прыкладу) падаецца не толькі на аснове пазнейшых манаграфій слыхных літаратуразнаўцаў, а з цытаваннем ацэнак, дарэчы, не заўсёды станоўчых, яго сучаснікаў. Калі б не М. Мікуліч, то я ды і многія нічога не ведалі б пра ацэнкі творчасці М. Танка ў артыкулах С. Каліны, А. Станкевіча, А. Бужанскага і інш. А такі падыход сведчыць пра вялікую архіўную працу аўтара манаграфіі, пра яго прафесіяналізм і дасведчанасць.

Надаючы немалую ўвагу станаўленню творчай індывідуальнасці М. Танка ў яго ўзаемаадносінах з польскай “Авангардай”, М. Мікуліч уступае ў навуковую палеміку з доктарам філалагічных навук Г. Тычко. Чытач сам вызначыць, які з пунктаў гледжання яму блізкі, я ж зазначу,

што аргументаваная палеміка заўсёды карысная як для абодвух бакоў, так і для літаратуразнаўства ў цэлым. Яе так не хапае нашым сучасным даследаванням.

Палемічны запал увогуле з’яўляецца адметнай рысай новай кнігі М. Мікуліча, аўтар шчыра імкнецца абараніць любімага пісьменніка ад неразумення і пустых папрокаў (палеміка з С. Хмарама, нязгода з А. Карпюком, Я. Брылём, Л. Арабей, якія папракалі М. Танка ў нерашучасці). Забягаючы наперад, скажу, што найбольш пераканальны і эмацыянальны М. Мікуліч у палеміцы з В. Адамчыкам, апублікаванай у трэцяй частцы кнігі. Як вядома, знаны прэзіік, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі Беларусі ў сваіх дзённікавых запісах без ніякіх аргументацый і доказаў абвінавачіў знакамітага паэта ў тым, што ён нібыта спісаў свае “Лісткі календара”, дзённікавыя нататкі заходнебеларускага перыяду, з «Цатаеўскага віленскага “Slowa”», з публіцыстычных артыкулаў вядомага польскага публіцыста, гісторыка і грамадска-палітычнага дзеяча міжваеннага перыяду С. Цата-Мацкевіча. М. Мікуліч аргументавана і доказна аспрэчвае “сфармуляваны на ўзроўні нядобразычлівага падазрэння і толькі” папрок В. Адамчыка, палемізуе з пісьменнікам па іншых яго легкадумных выказваннях і заключэннях, якія зневажаюць асобу выдатнага паэта, грамадскага і дзяржаўнага дзеяча. Даследчык слухна адзначае, што мы сёння шмат гаворым пра захаванне гістарычнай памяці беларусаў, наогул памяці пра мінулае, праўду падзей і фактаў. Гістарычная памяць – гэта не толькі аснова нацыянальна-патрыятычнай адукацыі і духоўна-маральнага выхавання моладзі, але і ўсёй жыццядзейнасці народа. Захаванне светлай памяці пра Максіма Танка і ўсё зробленае ім для Беларусі і яе народа з’яўляецца нашым святым грамадзянскім абавязкам.

Безумоўную цікавасць выклікаюць падазрэння даследчыкам удакладнення факты біяграфіі М. Танка, звесткі (у тым ліку і трагічныя) пра яго блізкіх і самога паэта як пра выключна сціплага і прыгожага душой чалавека. М. Мікуліч, які многія гады добра ведаў паэта і сябраваў з ім, мае права сказаць: “Думаецца, якраз сінтэз рэдкага чалавечага характару і яркага мастацкага таленту, а таксама ўнікальнай жыццёвай біяграфіі абумовіў вялікія творчыя здабыткі Максіма Танка” (с. 131).

Адзінаццаты раздзел першай часткі кнігі, “Максім Танк і сучасная беларуская паэзія”, стварае пераканальную панараму жывога літаратурнага працэсу, у якім уплыў класіка на сваёй творчасці адчуў ледзь не кожны з вядомых паэтаў, хто на ўзроўні тыпалагічнай блізкасці, хто – агульных стылістычных прыёмаў. Прааналізаваўшы творчасць не аднаго дзясятка беларускіх паэтаў, ад У. Караткевіча да зусім маладых В. Смолкі і В. Нікіценкі, М. Мікуліч мае права зрабіць вывад: “М. Танк з’яўляецца заснавальнікам у нашай нацыянальнай літаратуры сваёй духоўна-філасофскай школы, заканадаўцам у шмат якіх мастацка-стылявых і ўласна паэзіятворчых адносінах” (с. 223).

Шмат цікавых звестак змяшчае і самы асабісты, апошні раздзел першай часткі, які мае назву “Падчас сумоўя з паэтам”: што раскажаў М. Танк пра апошні дзень жыцця Янкі Купалы, пра заходнебеларускую рэчаіснасць, развагі пра беларускую мову. Сёння гэтыя звесткі толькі павялічваюць сваю каштоўнасць.

Зусім нечаканы аспект даследавання надае невялікая, але вельмі змястоўная другая частка, “У рускіх перакладах”, якая выяўляе высокую кваліфікацыю аўтара як перакладазнаўцу. Справа ў тым, што звычайна даследчыкі абмяжоўваюцца канстатацыяй факта перакладаў, іх пералікам. М. Мікуліч кваліфікавана і тонка аналізуе адпаведнасць перакладаў арыгінала, звяртаючы ўвагу як на ідэйна-вобразныя асаблівасці твораў, так і на іх рытміку, кампазіцыю, мелодыку, падтэкст. У полі зроку аўтара кнігі было больш за 50 перакладчыкаў. Пераканальна паказаны як удалыя пераклады (А. Пракоф’ева, Б. Ірыніна, У. Раждзественскага, В. Тараса і інш.), так і асобныя няўдачы такога вядомага перакладчыка, як Я. Хелемскі. І, безумоўна, цікава даведацца, як сам М. Танк ставіўся да гучання сваіх вершаў на рускай мове.

Змястоўнай і арыгінальнай атрымалася і трэцяя частка даследавання, якая мае назву “У варунках гісторыка-літаратурнага працэсу і грамадскага жыцця” і прысвечана грамадскай і прафесійнай дзейнасці М. Танка, яго ўзаемаадносінам з калегамі, настаўнікамі і школьнікамі, роднымі і блізкімі, нават выпадковымі малазнаёмымі людзьмі, якія нярэдка звярталіся да яго па дапамогу. Разнастайны фактычны матэрыял, размешчаны ў сямі раздзелах, дадае новыя цікавыя

і пазнавальныя штрыхі як да прывабнага вобліку М. Танка, які заўсёды адгукаўся на звароты да яго, так і да партрэтаў многіх вядомых беларускіх літаратараў (асабліва ўразлілі мяне старонкі пра таленавітага рускамоўнага паэта Ю. Фатнева). Багатае ліставанне (некаторыя лісты М. Танка, прыведзеныя М. Мікулічам, нават не ўвайшлі ў трынаццаты том збору твораў) робіць пераказанай неаднаразова паўтораную думку даследчыка аб чалавечнасці і ўнікальнай прыгажосці асобы паэта. Цікава, што тэксты падаюцца без скарачэнняў і з захаваннем аўтарскай, часам вельмі недасканалай, арфаграфіі, што ўзмацняе эфект гістарызму і сапраўднасці.

І на заканчэнне пра тое, пра што думаеш з першых секунд знаёмства з кнігай. Як жа прыгожа, дыхтоўна, з якой павагай да чытача і да прадмета даследавання яна выдадзена! Не часта сустрачэш такое сярод навуковых выданняў! Выдатная вокладка, якую робяць унікальнай фатаграфіі падпісаных рукой М. Танка канвертаў з лістамі да М. Мікуліча, шматлікія ілюстрацыі, фотаздымкі з асабістых архіваў і з фондаў шматлікіх музеяў і сховішчаў, аўтограф завяшчання, малюнак рукі паэта, якая своеасабліва благаслаўляе кнігу ў свет... Нават за іменны паказчык, які робіць чытанне вялікай кнігі зручнейшым, чытач будзе аўтару ўдзячны. Похапкам гэтую маннаграфію не прачытаеш: 500 старонак вялікага фармату і якаснай паперы, таму трэба абавязкова сесці за рабочы стол, прывесці ў парадак думкі, уключыць камп'ютар ці ўзяць у рукі кнігу і атрымаць асалоду ад годнага твора таленавітага, выдатнага даследчыка пра вялікага нацыянальнага паэта, з якім ён сябраваў, якога глыбока паважае і любіць.

Информация об авторе

Русилко Ольга Ивановна – кандидат филологических наук, доцент, доцент кафедры литературы. Витебский государственный университет имени П. М. Машерова (Московский пр., 33, 210038, Витебск, Республика Беларусь). E-mail: rusilka@tut.by

Information about the author

Volga I. Rusilka – Ph. D. (Philol.), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Literature. Vitebsk State University named after P. M. Masherov (33 Maskouski Ave., Vitebsk 210038, Belarus). E-mail: rusilka@tut.by